

تیارہ کانی مارکس یاسا
لہ میتا فیزیکا وہ بے فیزیکا ...
سمک محہ مد

میتافیزیک زاراوه‌یه که سهره تا له کتله‌یه‌کی ئهرست و هه هاتوو که بریتییه له کله‌مه‌که کتله و له هه‌مان کاتدا له‌ن و یه‌که کتله‌بدایه، به‌شی یه‌که‌می زاراوه‌که میتا Meta واته پشت یان دوا‌ی یان ئه‌و دیو . فیزیکا physics واته سروشت، یان سروشتناسی، ههر دوو به‌که‌که له‌یکتر بده‌ین ده‌به‌ته میتافیزیکا، تو‌ئنه‌وه‌که‌ی ئهرست له‌و دوو به‌که‌که زاراوه‌یه‌وه سهریه‌داوه، له‌که‌که په‌سه‌ندنی چه‌مکه‌که به‌بابه‌تی سروشت و له‌که‌که‌ینه‌وه له‌سهر دیارده به‌ره‌سته‌کان، بووه به‌چه‌مکه‌که و وه‌سف به‌له‌که‌که‌ینه‌وه له‌بوون و پاشکه‌کانی ده‌وروبه‌ر، واته ئه‌و گاتیگه‌ریانی که گوزارشت له‌خه‌سه‌ته سهره‌کیه‌کانی ئه‌م بوونه په‌نه‌نی و سحره‌ده‌که‌ن، وه‌کو جه‌وه‌هر و روا‌ته‌که به‌خه‌سه‌ته‌ی جه‌وه‌هری و گه‌ه‌ه‌ان له‌شته‌کان ناسراوه، واته چه‌مکه‌که باس له‌بوون و په‌یوه‌ندییه رووحیه‌کان و خودا و سیفه‌ته‌کانی ده‌کات، به‌و په‌یه‌ش به‌ته میتافیزیک واته تو‌ئینه‌وه له‌بوون وه‌کو یه‌که‌یه‌کی په‌مانا که واقع ته‌نها دیوه ماتریالییه‌که‌ی ناسیوه یان بینیه‌وه، به‌یه‌بابه‌ته‌که گشتیه و زنجیره‌یه‌که‌ی پرسیاری دیکه‌ی له‌که‌که‌ی خه‌ی هه‌گرتوو، له‌وانه‌ش مه‌عریفه و ئه‌زموونی ژیان و جوانی و ئه‌خلاق و هتد. په‌ناسه‌یکی دیکه هه‌یه که په‌یوایه زاراوه‌ی میتافیزیک واته گه‌ه‌انه به‌دوا‌ی جه‌وه‌هری شه‌وه‌کان که له‌لایه‌ن ئینسانه‌وه درکیان په‌کراوه، یان به‌که‌که‌ان به‌دوا‌ی خواوه‌ند، له‌ووی تیه‌له‌ئیشه‌وه (خودا ناسی) ئه‌مه هه‌وه‌دان به‌که‌که به‌سه‌لمانندی بونی خودا که نمونه‌ی با‌ی ئینسانه و به‌لاهوتیه‌ت ناسراوه.

سهره ځانې چه مکه کانی وهک ئاین و خودا له مځوودا که مرځ څی
 تځماری کردوون و بهرهمی هځناون، له سهره تاوه به میتا فیزیاوه
 گرځدرا، به لام دواتر دهرکهوت که ئهم چه مکه لځکدژی له نځوان رهوته
 فکریه کاند ا درووست کردووه، ههروهک ځځتځر قسه یه کی باوی هه یه
 له مباره یه وه و ده ځځت " گهر دوو که ست بینې له سهر با به تځک مونا قه شه
 ده کهن و له یه کتریش تځناگهن، ئه و ا بزانه که سه بارهت به چه مکی
 میتا فیزیکا گفتوگ ځانه ". له لایه کی تره وه تځځا مانه میتا فیزیکه کان
 بځسروشت و مرځ، به ځک له کولتوره هاو به شه کانی سهره تای کځمه ځگه
 به شه ری پځکه ځناوه و کاری له سهر کردووه، ئهم کولتوران ه که له یه ک

کاتدا جیاواز و له یه ک کاتدا هاوبه شن، زهروره تی م ژوو ییان له کو دا بووه؟ له کو دا ب ته یاسا و دهسه ا ته کان قه م م هوی خ یان تیا به کاره ناوه؟ مه یلی یاسا دانان و ملکه چی وه سیه ته کانی باب مه زنی و دهسه ا تگه ری و حوکم ا نی کردن و ک ن ت ا ا کردنی ک م م گه له سر بنیچینه ی مه رجه عیه ت، به ش کی تری ئه و کولتوره م ژوو ییه که یاسای ج راو ج ری ل به ره مها تووه و ت مار کراوه، م ژووش به مه دا چووه ته وه که دوا جار بووه ته گوتار ل و یاسای ل داتاشراوه، هه موو ئه و چیر کانه ش که له ن و ده قی ئایینه ج ماوه کاند ا هاتووه، ئه و ر شنبیرییه که له سه رزاری پ غه مبه ره کانه وه بیستومانه و ئه وه مان پ ده ن که دواتر بووه ته ئیدی ل ل ژیا له ژر ناوی خودا په رستی و ئاین په رستی، خاوه ن تیئ ره یاساییه کان ده ن" به بوونی یاسا و به پ چه وانه وه نه بوونی یاسا شت ل له ئیدی ل ل ژیا ناگ ا" ئه مه قسه ی د. دینیس لویده، له ش و نکی تردا ده ت" باشتترین تیئ ر ل ل له شک ی یاسایه ک پیشنیار کرا ب ت ب ک م م گه ی به شهری یاساکه ی کارل مارکسه، ئه و گوتی یاسا ته نها سیستم که ب سه رکوتکردنی خه ک و پاراستنی به رژه وه ندیه کانی چینی سه رما یه داری" (1)

له استیدا مه سه له ی یاسا که م ژوو ییه کی دوور و در ژی هه یه له سه ره تای دروستبوونییه وه که له ئه سیناوه ده ستپیده کات و شیشه ن یه ک که له دونیای ر ژئاوا قسه ی له سر بونیادنانی یاسا کردووه و له ر ژه ه ا تیش که س کی وه کو حامو ا بی، ته ماشایه کی تره ب بینینی شته کان وه ک دامه زراوه یه کی جه ماوه ری و دا ه نه ری یاسا له ناوچه ی ر ژه ه ا تی ناوه ا است، ئ ریا نووس له سه ده ی س هه ممدا به ناو بانگترین یاسا ناسی ر مانی بوو ده یگووت" قه یسه ر ته نها ده ستوری گه ره که، له وکاته دا چالاکی سیاسیش ه جگار به رته س ک بوو، ئه وه بوو دواتر له سه ده ی چواره م ر مانستان کرا به دوو پارچه وه، ر مانی ر ژه ه ا ت و ر مانی ر ژئاوا، دوا ی ت پ ه بوونی سه د سا یش واته سا ی 410 له لایه ن ئه لاریک شای گ ت، ر ژئاوا داگیرکراو هه م له م ژوودا ت مارکرا و هه م له م ژووی بیری سیاسیشدا ئه نجام کی یه کلای کی ره وه ی هه بوو، دوا ی ک به رک ه له ن و ان ئایینی مه سیحی و جوله که واته (ئیسرا ئیلیه کان)، له سه ده ی چواره مدا گ ا ا نکاریه کی گرنگ روویدا، مه سیحایه تی کرا به ئایینی ره سمی ده و ته ی ر مانی، ئیتر ر ما نه ک هه ر ر گه ی ده دا به دینی مه سیحی به کو پشتگیری شی ده کرد، ئه مه ب ت و انینی مارکس مه سه له یه کی بنه چه یی بوو تا کو له گه یه وه تی ره یه ک له سه ر ئه و یاسایه دابن که له سه ر بنیچینه ی ئایینی مه سیحی ها ت ته ئاراوه، یاساش که له سه ر بنیچینه ی ئاین بوو، هه ب ته هه موو ئه و پ وه ره ئه خلاقی و ک م م ا یه تی و میتافیزیکیانه زا ده کات به سه ر گوتاری دادووه ری ده و ته، ب یه مه سه له ی مونا قه شه کردن له سه ر ئه وه ی

ئايين چ رښتيا ځي له سهر بونياتناني بنچينه کاني دهو ټهت و پښگه و پايه يه کي به هڅي سقفي سيستمى دهو ټهت مهسه له يه کي گرینگ بوو بڼه کارى زياتر له سهر کراوه وه کو سهر خان و ژر خانيش.

ټاين و ميتافيزيکا

به رله وى ټاين بنچينه يه ک بڼه فلسفه دابمه زر ښه، ټاين امانه ميتافيزيکيه کان به جځگاي ياسا وه ټامى پرسياره هه مه جځه کاني وه کو وه زيفه يه ک وه رگرتبوو، ټهم ټگه يشتن و خو ښندنه وه يه بڼه ميتافيزيکا، کار ځي کرد که ټاين ده مارگيريه کي به کځمه دروست بکات و ديارده کان به و ټاين و انينه ته ماشا بکرت، به تايهت ټهو ټاينانه ي که به هڅر قه ټهم ټهويان وه دهسته ټناوه له مڅوودا، بهم جځره هه ښه ک جار ناهه قى ده خينه پا ټ به شځ له ټاينه کان و ده يانلک ټنين به خوداوه نده وه، چونکه باوه ټي دیکه هه ټاينه تر مهسه له ي خودا بونى هه يه ټيدا، له کات ټکدا ټاينه کاني وه کي (بوزى و تاوى و کځنف ټشي ټسى) له دهره وه ي دهسه ټات و نموونه ي با ټادا ټاين امانه کاني پښککش کردووه دووره له گوتارى راديکا ټي و توند ټهوى له ش ټهوى خودا په رستى و ره نگدانه وه ي به سهر گوتارى کځمه ټاينه ټي.

دهرکه وتنى ياسا گه ټک له دهره وه ي ده قه ټاينه کان، له وسه رده مانه دا هاته ټاراوه که حوکم ټان ټي فيرعه ونى و ټيمبرات ټريه ټي ټاشورى و بابليه کان و دواتریش دهرکه وتنى دهو ټهت وه کو قهواره گه شهيان کرد، له گه ټ گه شهي عه ق ټي مر ټقدا ش ټه يه کي زاستى به ځ وه گرت که پښتر ته نها رڼو ټسم ټکي م ټا ټي بووه و هيچى تر، ټاينيش وه کو ده ق ټکي شهرى بڼه به ټه بردنى کځمه ټگه و دهسه ټاتدار ټي و حوکم ټانى کردنى خه ټک، لايه ټکي ترى مڅوويى ياسايى که له کځمه ټگا کځنه کانداسيستمى فره خودايى و جځر ټک له کاريزماي خو ټقاند وه کو په يامبه رى به ځ يه وه بينى بوو، گوتار ټکي فهرز کرد به سهر کځمه ټگه دا که جځگه يه کي بڼه جياوازيه کاني دیکه ټاين و ټاينزايى نه هڅشته وه، ههرچى بابته ټي فره خوداييه که له ي ټناني کځندا بڼوايان پڼي هه بوو (خوداى جوانى و ټاشتى و جهنگ و خواى شهراب و هتد) ټگه يشتنى ټهو سه رده مه بوو، به ټام (سوقرات) وه کو شارهزا و رڼشنيبر ټکي ټهسينا ټهم بڼچوونه ي به هه ټه له قه ټمداو خه ټکي ټهسيناش به ټاستيان دهزاني که دواتر بوو به ټهفسانه وه فلسفه ي کلاسيکي و ټهزموونى لڼوه رگيرا، هه ټهت به پڼي سه رچاوه مڅووييه کان کځمه ټگه کځنه کان به بڼچوونى کځمه ټناس ټکي وه کو (پهر بڼرديار) کځمه ټگه ي تراديسي ټنه مڅووييه کان نه بوو، ټهوهش که هه بوو ته نها ټهفسانه بوو، دواتریش بوو به فکر و فلسفه ي سايک ټل ټيا که ټک له ټهفسانه يه ک وه رده گرت که سه رچاوه کي زمان ټکي

خوازاوه، ئەم نموونەيە لەفرەخودايی لەم ژوو و کولتوری دەوایەتی
میز پێتامیاشدا هەمان بیرکردنەوه بوو بۆ لاھووت.

ھەرچی کاریزمایە واتە (بەت کردن) بتێک کە لەژیاندا دەپەرسترت بۆ
زەمەنێک درژە کێشا. ئەگەرچی بەپێی قسەی مژوونوس و
ئینترپێل ژێستەکان کاریزما ھەر ھەبوو و لەسەردەمی
ئیمبرانتەکانەو ھەرگای ھەزەو بەدەست ھاتوو، بەلام دواتر
لەدەسەلاتدارتیی و سایکۆلۆژیەتی ئەسکەندەری گەرەو لەسەدەکانی
ئەم دوایەیدا دەرکەوتنی کەسانی وەکی ناپلین و ھیتلەر و
مۆسۆلین و ستالین و دواوە کەسیش سەدام حوسێن رەنگی دایەو و
نموونە کاریزمای نوێی سەردەمی پێناشناکاردین. ئەم جێرە
بیرکردنەو جیاوازانەيە کە لەئاینەکانی تر سەبارەت بەفرەھەنگ،
ياسا، سیاست و ھتد. کە لەسەردەمی خێدا رۆشنبیریەکی کێمەلایەتی
و فرەھەنگی بوو و دواتریش وەکی ياسا یەك چاوی لێکراو، نموونەيەکی
زیندووی مژووی نوێیە کەخودی مژوو دەتوانێ بەسەر ئەو گوتارەدا
زانی بێت کە ئەگەر خراپیش کەیکێ لەئاین وەرگرتبێت، ئەوا راستەوخۆ
نەیتوانی بەشێکی گەرەو لەفەزای ئاین بخۆنێتە نێو گوتاری
سیاسیەو، تەنھا ئەو نەبێ کە ھەند بۆ ھەخاندنی ھەزی
کێمەلایەتی و کێمەك پێکردن بۆ بەھێزکردنی دەسەلات کەیکێ لەئاین
وەرگرتوو، ھەر ئەمەشە مونا قەشە ئێمە لەسەر ئاین و خداو
ئیدیالۆژیا و ياسا.

لێرە بەدواوە ھەو دەدەم دوو بۆچونی جیاواز لەبیرکردنەوی (ئەریک
فرێم) ھو دەست پێبکەم کە لەبەردەم ئەو چەمکانەدایە، فرێم لەلایەك
پێی وایە، مێرێف ئازادە لەھەبێژاردنی نموونەيە بایا و لەلایەکی تر
پێی وایە مێرێف ناچارە باوەی بەنموونەيە بایا ھەبێت.
ھەبێت مەبەستی من لەوێ کە باب مەزنی و دروست کردنی بابی رێحی،
جێرکە لەئاینی خێمەکی یە بەبێ تێکست و پرنسێپ و ئێرگان و جومگە
ئاینیەکان، لێرەو پرسیارگەلێکی وەکی ئەوێ کە ئایا مێرێف
لەتوانایدا ھەيە بەبێ خداو بەبێ ئاین بژی؟ ئایا چ جێرە خودایەك
دەپەرستێ؟ چ شتێک ئاین و مژوو و شارستانیەت گێدەدات بەيەکەو؟
ئایا ئیدیالۆژیا بەجێگای خداو ئاین کاری کردوو؟ ئایا چەمکی
ئاین و خدا چێن بەجێگای ياسا ناکێ کەکانی سەرزەمین و مەرجەعیەت
دەور دەبینن؟ ئەم پرسیارانە کە لەخۆئەندەوێ ماتریالیزمیدا بۆ
فکری بەشەر لەمەودای نووسین و چیرێک ھەبەسراوەکانی مژوودا
مەوجودە، وەلامیان ھەيە و لەبەرەمبەر ئەم بۆچونانەيە کە نزیکە لە
بۆچونەکانی فرێمەو مونا قەشە ھەدەگرن، ھەبێت بەپێی مارکس

وهـ لامه كه بهـ بهـ، چـن؟.

ماركس پرسيارك دهكات، بـچى دهوـهت دهتوانـ مهسيحيهت وهكو ئاينى بنچينهـى كـمهـگهـ قهـبوـ بـكات و ئهوانى تر نهـخـر و خهـكـيش تاـادهـيهـك قهـبوـى بـكهـن؟، كهواته خهـكـ لهـژـر كارىگهـرى ستهـمى دهسهـلاتى ديار و ناديار ئاين پهرستن، ئهـگهـرنا دهتوانن بهـبـ ئاين بـژين، ههـروهـك ئهـوهـى كه لهـئامريكا بهـشى زـرى خهـكـ بـ ئاين و هـيچ كـشهـيهـك و كهـلـنـك نهـبـ ژيات نهـ بـ دهستوورى دهوـهت نهـهاتـتهـ پـشـ، ههـربـيهـ لهـشوـنـكى تر دهـهـ كه ئاينى دهوـهتـى ئاـمان مهسيحيهـ، مهسهلهـكه ئابوريهـ و هـيچى تر نيـهـ، ئهـگهـر ئاينـكى تريش بوايه ههـر وادهـبوو، بـيهـ ئاين لـرهـدا دهسهـلاتهـ و دهسهـلاتـيش ئاين.

ماركس لهـبارهى بـچوونهـكانى بـبـنـ باويهـر كه كـتـبـى (دهـربارهـى پرسى جولهـكه) نووسى و لهـوـدا كـشهـى ئاينى مهسيحى و جولهـكه شـيدهـكاتـهـوه و دهوـهت و سياست وهكو بهـرپرسيارى يهـكهـم دادهـنـت، دهـهـ "دهوـهتـى مهسيحى تهـنها مافى تايهـت (ئيمتياز) دهـناسـت، لهـم دهوـهتـهـدا جولهـكهـكان مافى تايهـتـى جولهـكهـبوونيان ههـيهـ، ئهـوان وهـك جولهـكه مافيان مافيان ههـيهـ، كهـچى مهسيحيهـكان لهـم مافهـ بـبهـشن، باشهـ ئهـى بـچى داواى مافـكـ دهـكهـن كه مهسيحيان ئهـو مافهـيان ههـيهـ بهـام خـيان نيـانهـ؟. چونكه جولهـكهـكان بهـ داواكردنى ئازادى دهـيانـهـوـ دهوـهتـى مهسيحى دهست لهـ دهـمارگيرى ئاينى ههــگرـت، بهـام ئايا جولهـكهـكان خـيان دهست لهـ دهـمارگيريـهـ ئاينيهـكهـيان ههــدهـگرن، ئايا مافى ئهـوهـيان ههـيهـ داوا لهـ ئهـوانى ديكهـ بـكهـن واز لهـ ئاينهـكهـى خـيان بهــنـنـ؟". (2).

بهـ بـواى باويهـر دهوـهتـى مهسيحى ناتوانـ بهـو سـروشتهـى خـيهـوه جولهـكهـكان ئازاد بـكات. بـيهـ جولهـكهـكانـيش ههـمان رهـفتار دهـكهـن، ئهـمهـ جهـوهـرى ئاين كه تـبـهـى لهـ بهـرامبهـرى لهـرـگهـى دهـزگاـكانـمى ئاينيهـوه لهـوانى تر دهكات، مهسهلهـى مافى تايهـت كه بهـ حساب ئيمتياز، خراپترين رهـفتارى سياسى حكومهت و دهسهـلاتهـ لهـگهـ كهـمينهـ، ئهـم عاـدهـتهـ سياسيهـ لهـگهـ داگيركردنى وـلاتـانى رـژهـهـلات، لهـ حكومهت و رهـفتارى سياسيدا رهـنگـيداـيهـوه و ئيسلام لهـ بهـرامبهـر ئهـوانى ديكهـى ئاين و كولتوور و مهـزهـبهـكاندا ههـمان رهـفتارى كرد.

رـگـاـيهـكى راستهـخـ

تـبـينى يهـكهـم: رهـنگهـ ههـندـ جار بهـئاگاو بهـبـ ئاگا، وهـختـ قسهـ

لهسەر ئايين و خودا دهكهين كه دواچار ده بته ئيدي لـژيا، بهرگري له مـژوو بكهين، مـژوويهك كه نووسينهوهي له گه واقيعيي سهرده مه كه دا دوو و نه ي ته واو جياواز ه، ئەمه ده م مه به ستمه نه و كاريكاتره ئاشكرا بكهم كه بته ما به سهر م ژووي مر قه وه، نه وه تا "هموو روداوو و كه سايه تيه كانى ناوم ژوو كه به دهر ده كه ون، جار لك تراژيديان و چاركي تر ده بن به كم ميديا و مه سخره، له فه انسه ي كن سيستمى حوكمرانى به و شـوه يه به وه چوو ه كه ئەمه به شـكه له نموونه كانى، كـسد ر به جـى دانـتن و لويس پلان (1813_1882) به جـگاي ر بسپـر حوكمرانى ده سه با تيان كردووه، كتـبـكى نوسيوه به ناوى (رـكخستنى كار) له وكتـبه دا باس له وه ده كات ئازادى و تاكگه رايبى كه به شـك له پـشه نگه كانى شـى فهرانسى بانگه وازيان بـده كرد، جگه له درـيه كي گه وره هيچى تر نه بووه، نه و ده " ته نها حكومهت و ده و هـت ده بـت ده ست له كاري رـكخراوه يى و سه نديكاكان وه ربدا ت و كرـكار هان بدن بـ سرخستنى پـژه كانى كار" پلان له كاتـكدا ئەم بابـه ته ي مونا قه شه كردووه كه له ساـهـه كانى 1793_1795 تاسا هـه كانى 1847_1851 واتـه نزيك به سه ده يه ك سيستمى حوكمـانى، سيستمـكى ميراتگرى جـكه وته بوو، كوـى برا ده بوو به حاكم و به جـگاي ده سه با تدارـتى مام داده نران" (3)

بـ يه كه م جار م ژوونوسان له سهرده مي ر نيسانس ئهم م ژوو هيان به پـ ق ناغه كان دابه شده كرد، ئيتر زاراوه ي سه ده ناوه نجيه كانيان وه كو زاراوه يه ك، بـ لـكـكـينه و ه ي زانستي به كار هـنا، كه چي به رله وان م ژووناسان بـ ئه وه ده ياننوسي كه وداوـكـ، يان ژيانى سهردارـكـ بنووسنه وه كه به شـكي زـريان پياواني كلا سا بوون ده ياننوسيه وه، كه چي ئه واني م ژوويان وه كي زانست ده نوويه وه، قه شه و كلا سا ييه كان ركيان لـده بوونه وه، باشتري نمونه شيان (ماكيافيلي) بوو له 1527_1469 موناقه شه ي ئه وه ي ده كرد سياست و مـاـاـ دووشي جياوازن، به پـچه وانه ي كانت كه مـاـاـي ده به سته وه به سياست، ئه و قسه ي له باره ي مـاـاـ و سياست كرد كه جياوازيان هه يه، چونكه ئه و ده سته بژـره قه ـمبه ده ستانه ي ئه وكات م ژوويان ده نووسيه وه، به نيازبوون له رـگاي م ژووي دروستكراوه وه خهـكـهـشيار بكه نه وه كه رووي راستيه كانيان ده شارده وه، ئه و كاريكا تـرانه ي كه وـئـه ي دروستي م ژوومان ده ده نـ، له هه لومه رجـكـدا ده ركه وتن كه خهـكـهـه قى ئه وه ي هه بوو خـي م ژووي خـي بنووسـته وه كه دواجار له پـدراوه گشته كاندا ته نها ده بـته گـاـانه وه ي را بردوو" (4).

نمونه‌ی کی تر که لسه‌دهی یازدها ده‌رکه‌وت و دواتر لسه‌دهی

ههژدهدا بوو به‌دیارده، ئه‌وه‌بوو که (په‌نسیپ) واته (ب‌وا) گر‌درا‌بوو به‌سه‌ده‌وه، نه‌ک گر‌دان‌ی سه‌ده به‌په‌نسیپه‌کانه‌وه، که ئه‌مه به‌ش‌کی تری ب‌وا بون بوو به‌م‌ژوو، ل‌ره‌وه مونا‌قه‌شه کردن له‌سر ئاین و‌خوداو دواتریش هاتنی ئیدی‌ل‌ژیا به‌ج‌گای ئه‌و چه‌مکانه که‌من پ‌م وایه تهنه‌ها به‌جو‌ه خستنی م‌ژوو، نه‌ک ت‌گه‌یشتن له‌خودی م‌ژوو وه‌کو خ‌ی، مونا‌قه‌شه کردنی تی‌ر و ئیدی‌ل‌ژیا به‌س‌بارت به‌ئاین و‌خودا، ئه‌م ب‌چوونه وه‌کو ئه‌وه وایه که ب‌د‌ن ده‌د "به‌استی نازانین ب‌ین له‌ناو شارستانی‌ه‌ته‌کاندا شت‌ک هه‌یه سه‌ره‌ه‌ده‌داو شت‌کیش هه‌یه به‌ره‌مد‌ت، هه‌روه‌ک چ‌ن هه‌موو شت‌ک که له‌که‌وندا بوونی هه‌یه نیازی به‌سه‌لماندن نه‌" مارکس له‌وه‌امدا ده‌د "به‌و پ‌یه‌ی که‌ت‌گه‌یشتنی (ب‌د‌ن) ب‌ م‌ژوو به‌و شک‌ه‌یه‌و ئه‌وه ره‌ت‌ده‌کاته‌وه دیارده‌ی پ‌شکه‌وتنی په‌یوه‌ندیه ک‌مه‌ایه‌تیه‌کان له‌وه سه‌رچاوه‌یان گرتوو که‌له‌ای ئا‌غا ب‌د‌ن شت‌ک نه‌ی نه‌ ناوی م‌ژوو ب‌" (5) .

له‌نامه‌یه‌کی دیکه‌یدا مارکس ب‌ ج. ب. شفا‌یتزر نووسیویه‌تی سه‌بارت به‌ ب‌چوونه‌کانی ب‌د‌ن، ده‌د " ئه‌وه‌ی له‌نووسینه‌کانیدا خو‌ند‌مه‌وه په‌یوه‌ندی ب‌د‌ن به‌سان سیم‌نه‌وه وه‌کو په‌یوه‌ندی ه‌گ‌ه‌ه‌ه ب‌ فیوربا‌خ، چونکه ویستوو‌یه‌تی پشت به‌ پنت‌کی دیاری کراو به‌ست‌ت، دواتر د‌زیویه‌تیه‌وه که‌له‌گه‌ ویژدان‌ی مه‌سیحیه‌دا نا‌گون‌ج‌، به‌ام ئه‌مه خ‌ا‌کی گرنگه‌ ب‌ پ‌شکه‌وتنی ره‌خنه، وه‌کو ئه‌و شتانه‌ وایه که ه‌گ‌ه‌ له‌تاریکیدا ج‌یه‌شت، ب‌یه ب‌د‌ن له‌فه‌یله‌سوفه‌کانی ئه‌ماندا، تهنه‌ها کانت ده‌ناس‌ هه‌ر له‌وه‌یه که خ‌شی نازان‌ چ‌ی، له‌مباریه‌وه ده‌د " مارکس ده‌د " ئه‌و کاته‌ی له‌پاریس ده‌ژیام سا‌ی 1844 له‌گه‌ ب‌د‌ن یه‌کترمان ناس‌، له‌مونا‌قه‌شه‌که‌ماندا ت‌گه‌یشتم که نه‌یتوانیوه باش ه‌گ‌ه‌ بخو‌ند‌ته‌وه، چونکه زمانی ئه‌مانی نه‌زان‌یوه به‌باش‌ی، ئه‌وکاته‌ش که کت‌بی فه‌لسه‌فه‌ی هه‌ژاری نووسی و قسه‌له‌سر شیکردنه‌وه‌ی ئابوری ده‌کات و هه‌و ده‌دات ر‌گای خ‌ی ب‌ ئابوری دیالیکتیکی پ‌شکه‌ش بکات و فه‌لسه‌فه‌ی کانت به‌کار د‌ن‌، فه‌لسه‌فه‌ی هیگ‌یش وه‌کو ه‌کار‌ک ب‌ دیارده‌ناس‌ی و ک‌مه‌ناس‌ی و فیوربا‌خیش ب‌ گه‌شه‌س‌ندن و ته‌کامو‌ی ئابوری، هه‌موو ئه‌وانه‌ش که ده‌گه‌ند‌ته‌وه ب‌ بیرو‌ا ئه‌به‌دیه‌کان و دواتر ده‌گاته‌ پنت‌ک که ئابوری ب‌رژوازیه، ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه که بر‌د‌ن ناتوان‌ چه‌مکی به‌های ماتریالی ب‌گ‌ه‌ و ب‌گواز‌ته‌وه، ب‌یه له‌شیگردنه‌وه‌یه‌کی ت‌باوی و تی‌ره‌کانی ریکارد‌دا، ک‌ی ده‌کاته‌وه و به‌مه‌ش ب‌د‌ن خ‌ی گ‌ل ده‌کات، چونکه ده‌یه‌و ب‌گاته‌ ده‌سه‌اتی زانستی، ئه‌وه‌ش که‌وه‌کو دووفاقیه‌ک ت‌ی که‌وتوو، ه‌رش ده‌کاته‌سر ئاین و که‌نیه‌، تهنه‌ها ب‌ ریف‌می شاره‌که‌ی بووه، ئه‌و نووسینه‌ش سه‌بارت به‌ک‌د‌تا موغازه‌له‌ی لو‌یس

پاڼه پارت ده کات و وای له ده کات له گه ګر کاره کاندې رڼک بکه وټ،
 هم دوو کتابه ش خراپترین کتبی بډډن بوون، نه وه ش که بروسی
 قه بو ګردووه له وه هه ترنیه و نه گهر به راوردی بکه ین به کت به که ی
 نیک لانک (تیدری یاسا مه ده نیه کان) کتبی کی سهرسو هه نره" (6) له
 مونا قه شه یی مارکس له ته ک شفایتزهر سه بارهت به برډډن تده گه ین
 که نیازمان به وه هه یه زانستیانه تر چاو له مژوو بکه ین له استیدا.
 "مرځ ده توان ت له دوو لایه نه وه بډوان ته مژوو، مژووی سروشت
 که ناسراوه به سروشت ناسی و مژووی مږځ که ناسراوه
 به ئینتر ډل ډیا، وه هم دوو مژووه به ب یه کتر ناکرډن و
 به ستراون به یه که وه، له بهرته وهی که نزیکه ی ته وای ئیدی ډل ډیا،
 بریتیه له تده گه یشنی ش و او یاداب ډانی ته و او له خودی نه و شتانه ی
 که بوون به ئیدی ډل ډیا، نه مه ش بډډی یه که له لایه نه کانی مژوو.
 که و ابو ئمه له بری نه وهی چه مکه کان راست که ینه وه، به ډچه وانه وه
 ها تووین نا استه وځ خریکین وه کی چن هه یه یه ډشتر کراوه هر
 به و شک هه نو یانده که ینه وه، به و مانایه ی ده مانه و ځ مان رزگار
 بکه ین له ئاین و خودا، براوانه کتبی اگیاف مارکس .. جاک دریدا.
 به ډچه وانه شه وه جار کی تر ځ مان گیر دهی هه مان مه عزله ده که ینه وه
 که به ش کی زری ئیشکالیاتی ژیا نی کمه لایه تی و فره نگی مږځه
 له ناو مژوودا.

تبینی دووهم: ره خنه گرتن له چه مکه کانی لاهوت و ئاین و خودا و
 ئاسمان، دواتر وه رگ ډل ډیان ب سهرزه وی و یاساو سیاست، له و وه
 سهرچاوه ده گرن که مږځ له نه نجامی دوو چار بوونی به رامبه ر هه ر کام
 له و چه مکانه دا روو به رووی پرسپاری ج راو ج ر ده ب ته وه، له توانا شیدا
 هه یه وه لامیان ډل ډداته وه، چونکه به ده ر له و ش ډه کړنه ی ب
 توانا کانی ده کړ، سهرته نجام مږځ کائین کی چالا که و له توانا یدا
 هه یه وه لامي ماتریالی و س سی ډل ډی و هونه ری به جیا له وانی دی
 بداته وه که ئیدی ډل ډیا ګردوونی به ئاین و واعیز ډک وه کی
 نموونه یه کی با ده رکه و تووه و ها تووه خودایه تی ډه ګردووه و خراپ
 که کی ل وه رگیراوه، ب نموونه "ده توانین له بری نه وهی مونا قه شه ی
 نه و شتانه بکه ین که له که وندا هه یه و له بازنه ی ځ یاندا دیالکتيکین،
 ډل ډیسته مونا قه شه ی نه وه بکه ین که چن ره خنه گرتن له ئاسمان
 بگوازینه وه ب ره خنه گرتن له و سیستمانه ی که له سهر زه وی
 به ډه ده چن" (7).

یان وردتر ډل ډین که ډک وه رگرتن له ه شپاری کمه لایه تی و نه وانه ش که
 مژوو وه کی چیر ډک بمانی ده گ ډل ډه وه که ئمه له سهر زه وی ده ژین و
 ک شه ی ئینسانیش له سهر زه ویه نه ک ئاسمان، هه بهت هم راستیه

لهزانستی فیزیادا ئاسان کراوه تهوه "له بواری فهله کناسی و فیزیوا بایلـ ژیدا، ئەمانه هیچیان ئەو ههستیاریه گه وره یه یان له دژی تیـ ره ی پهره سندن نهشارده وه، زانایانی فیزیوا فهله کناسی نه یان توانی خـ یان له فهلسه فهی لاهووتی رزگار بکهـ" (8). وهختـ ره خه گرتن له ئاین ته رجه مه ده کرـ ته سهر ره خه له یاسا، مه به ست له وه نیه که ئاین ره تده که یه وه، یاخوود ئاین ساده ده که یه وه، بهـ کو مه به ست له وه یه که ئاین بـ سهرده می خـ ی به شـ ک بووه له سیاست و کارگـ ری له بواره کانی ئابوری و کـ مهـ لایه تی و ئەو فه ره نگه گشتیه ی که کـ مهـ گهی ئاـ استه ده کرد، وه کی یاسای ژـ رخاـ و سه رخانی کـ مهـ گهو سیستمی ئابوری و ده زگا فکری و سیاسیه کان و شه رعیه ت پـ دانی ده سهـ ات که ده وـ هت ههر یه کـ له شوـ نی خـ یدا کاری پـ ده کرد و پایه کانی خـ ی پـ ده گرت.

ئه گهر پـ ناسه یه کی تر وه ربگرین له باره ی ده وری لاهوت له دروست کردنی شارستانی ه ته کان، ئەوه ئەو دیارده یه ئاشکرا ده که یین که مرـ ق له ته ماشا کردنی بـ ئاین و فهلسه فه و شرـ قه کردنی ئەفسانه، ده بینین جـ ریکـ له تـ کهـ او کردن هیه له نـ وان ئەو دوو چه مکه، واته ئەو پـ سه یه ی که ماوه یه کی درـ ژخایه نی هیه له مـ ژووداو کاریگه یه کی راسته وخـ و ناـ استه وخـ ی له سهر خـ ی داناوه، بهـ بـ ئەوه ی ئاگاها نه بـ ت یان نا، ئەوه ش که په یوندی به ئەسـ ی باب ته که وه یه به لاهو نه راوه، ئەمه که تایه ته ندیه کانی خـ ی له شـ وازی جـ راوجـ ردا دـ گما کردووه و جارـ کی تر له سهر زهینی خـ ی سنوورداری کردووه و ناوی ناوه شارستانی هت، ئیشکالیاتی بـ فهلسه فه ش خوـ قاندووه.

مه بهستی من لهو تـ کهـ لایه ئەوه یه گرـ دانی ه تی پـ که وه که له هه موو باره کاندایه شتی وه های خوـ قاندووه وه کی خورافه و جـ ره کانی تری ئەم لایه نه ئەمه له لایه کـ زـ جار له ژیر کاریگه ری ئاینه کان و ئاینی مه سیحی به تایه تی ئەوه ده رکه وتوووه که ترس پهـ ه گرتووی ده مامکه ئیدیـ لـ ژیه کانه له لایه کی تر، ههر ئەوه ی که له یـ نانی گریکدا که سایه تی (مادـ س) وه کی ره مزـ کی ترسناک چاولـ کراوه، هـ که شی ئەوه بوو که ده سهـ اتی ئەوکات لهو بواره دا که درـ ژ به به رژه وه ندیه کانی ده دا، چونکی کهـ کی لهو ترسه ده بیننی که میتـ لـ ژیا له ناو ئایندا پـ و پاگه نده ی بـ ده کرد، له لایه کی تریش واقع وه کی شتـ کی چه سپاو زانیاریه کانی به هـ واسراوی هـ شتبـ وه که دواتر ده بوو به فهلسه فه و به شـ ک له شارستانی ه ته کان.

ئه گهر ئەوه ته ندروست ترین تـ گه یشتن بـ ت که ترس شارستانی ه تی درووست کردووه، به وپـ یه ی که مرـ ق له ده ره وه ی گروپه کانی تری مه خلوق

نه يتوانيوه تی به ته نها بژی، واته له ترسی ئاژه و جره دنده کانی تر هه وای جدی ئه وه بووه که به کمه بژی و دواتر ببت به کمه که ده توانین نمونهی ئه و دورگانه وه ربگرین که تا کو ئستا ژيانی تـدانیه، وه ئه گهر دورگه یه کیش ئاوه دانکرا بته وه جـرکی تری ململانـی نـوان قه بیلـه و مه زه به کان بووه له گه موعجیزه کانی سروشتدا که به لژیکی مرځ، هـکاری ئه و ململانـیه دوالیزمی خـرو شه ه، جا چ ئه م لژیکه زانستی و واقعی بـت، یا خود وه هم وخورافه بـ. "سه دان سا بهر له ئستا له قـناغه هه ستیاره کاندای که زانست به و راده یه وه کی ئستا ته و او بواره کانی گرتـته وه وه ها نه بوو، له جیاتی نه ته وه پهرستی و مه زه هب پهرستی و جـره کانی تری پهرستن که کـمه که ی سهره یی پـکده هـنا، به جـرکی تر شارستانییه تی ره و اج پـده دا وه کی سیستمی کـیله داری، ئه و کات رکابه ری هـزه کان هـکاری هه مه لایه نه یان نه بوو بـ ململانـ، به پـچه وانه وه کـشی ههره گه وری مرځ له و سهرده مه دا ئه و دژواریه بوو که به ناچار کـبه رکـی تـدا ئه نجامده درا ئه ویش نه ژاد پهرستی و ره گه زپهرستی بوو که دواچار مه زه هب هات و به جـگای ئه مانه کـبه رکـکه ی گواسته وه بـ ناو ئاین و بووبه به شـک له شارستانییه ت، به عینوانی ئه وه ی که ئینسان ده بـت به یه کسان به شداری ژیان بکات" (9)

له که نار ههر میتـلـژیایه که وه جـرـک له خوداوه ند خوـقـنران و شکـدار کران و مرځ کـیله یه تی خـی پـسپارد، ئه م کـیلایه تییه که له ئه زه لدا شان و شکـی سیستمه ده سه باتداره کانی مـژووی پـبه هـزکرد و تاجی سهری سوـتانه کانی ره و نه قدارتر کرد، له که ئاـوگـی سیستمه کاندای تاده هات له گه شه وه هـداندای بوو، نموونه ی حوکمـانی سهرده می سـمهریه کان باشتـرین به گه ی ئه م تـگه یشتنه یه که به میتـلـژیا ناسراوه، ده وـهت به جـگای خوداوه ند کاری کردووه، له ناو ئه مانه شدا ده زگا کـمه لایه تییه کان و گروه کانی تری کـمه، شته کانیان وه کی خـیان به بچوکی بینووه وه یه ره هندیان داوه تـ، هه بهت ئه م تـگه یشتنه ی که من مه به ستمه له گه سیستمه کانی که وندا ئه گهر به بیرکردنه وه ی فیزیکی ته ماشا بکه یـن، تـگه یشتنـکی دروست نییه و هه سه نگانـدنیـشی له گـلـتی به ولاره شتـکی تر نییه، چونکی سیاست کردن له ناو ئاینـدا شتـکه، خودا پهرستیش له باری فهلسه فه ی لاهوتیه وه شتـکی تر پـشکـهش ده کات.

تـبینی سـیه م:

بیرکردنه وه له ناکـکیه کانی نـوان نه ته وه کان و نه هـشتنی نه ته وه ی سهرده ست و بنده ست، یه کـک له هه وـه کانی فهلسه فه ی مارکس بوو بـ

مرناسی و ئه و سیستمی که پشنیاری کرد و شششی بکرا، هر ئه
تزهش بوو که دواچار هم له مهجهستان شششی نه تهوهیی کرا و
دواتریش لینین لهژر کاریگری ئه تزه مارکس بوو که واقعیانه
بیری کردهوه و لهسر مافی چارهی خنوسین لهلایه نه تهوه ژر
دهستهکانهوه، به ئازادی و مافی هه موو نه تهوهکان زانی و کتبیکی
لهو بارهیهوه نووسیوه که ئستا وهکو تکتستیکی کراوه و
بهنامهیهکی کارای سیاسی کاری پدهکرت و سهراوهی ئاکادیمیشه،
دوای ئه ویش بیرمه ندکی وهکو پشسویزی له باره ی ناسیونالیزمی
سیالیستییهوه کتبیکی ده نووست و باس له خشگوزهرانی دهکات ب
نه تهوهیه که لهسر دهستی دهسته بنری ناسیونالیست و لبی
نه تهوهوه مافه سیاسیهکان به دهست دت و دواچار خشگوزهرانی له دوای
سهرکهوتنی ششش، ئه ملافیتهیه ده بته ویستی گشتی ..

جیاوازی نوان فردهکان و ششوهی ئاگوگ و گهشهی بهرهم،
واقعیه تکی مژوویی و گرنگیهکی ئه و پکها تهیهیه که ناوی خزانه،
لرهوه میرات و په یوه ندیهکانی دیکه بهرهمه نان وهکی چالاکیهکی
مرق که له پسهیهکی مژووییدا و نهیهکی جیاوازمان ده دات
له بهرامبه رژیانی ئازه.

سه بارهت به بوابوون و باوهی عه قانی له دهسته وه دان
به دهسه ات که له دواپلهی به هزیدایه، توانای عه قانی کی ره ها
ناشکرا دهکات که ئه مه ب خی سهراوه که دهسه اتی مرق خیه تی.
ئهموونی ئاین و سه ره دهانی دهسه اتگری ئاین که خودا وه ندکراوه
به سزاده ر ئه م ئهموونه جرق له پکها تهی که سایه تی مرق دروست
دهکات و هر ئه مه شه کاریگری پزه تیغ و نه گه تیغی هیه له سر
که مه گه، ئه وهی که مرق ناچار دهکات به پی ئاین که ده وهت
ئیلهامی له وه رگرتووه، ده ب به هه مان شوه ملکه چی دهسه ات ب،
نه گه تیغه. به ام ئه وهی که ئاین وهکی تگه شتنکی رحانیه و
په یوه ندی به نموونه ی بااوه هیه که له دهره وهی هزی ئه قی مرقه
ئه گه ر وهکی واقع ته ماشای بکه ین شتنکی پزه تیغه.

هه بهت فرم پی وایه ئه و که سایه تییه که ئاینه جراو جرهکان
دروست دهکات له وان پکها تووه و بهرهمه نه ری بیری مرقه، مرقی
مشه خرو ئاماده که له کرداره کانیا ندا له ژیانی واقعی ره نگه داته وه
و له هه موو بوارهکاندا ده بینر، ئه و مرقه ش که به ب ئاین و
له دهره وهی وه هم، خودا په رستی وهك حاته تی رحانی ته ماشا دهکات و
جودای ناکاته وه و هه ردوو نموونه که تکه به یه کتر دهکات

گڏيل ٻڌڻي جي نالي استهوار ...

مادام به گشتي ٻڌڻي واماڻ به وه هٽاوه ڪهشته ڪان له ٽاڳوڳڏاڻ و ديا لڪتي ڪين، ده ٻڌڻي واشماڻ به وه هٽاڳو ڪه ياسا ڪا نيش له ٽاڳوڳڏاڻ، له ياسا ي مه ده نيدا په يوه ندي ڪا نى خاوه ندار ٻڌڻي وه ڪي ته نجامي ئيرادهي گشتي راده گه يه نر ٻڌڻي، خودي مافي ڪه ٽاڳو وه رگرتن و به ڪار هٽاڳو ناني شت و مه ڪ له لايه ڪه وه، واقيعه تيش ڪه خاوه ندار ٻڌڻي تايبه تي به ته واوه تي ڪڏمه ٽاڳو سهر به خٽيه له لايه ڪي تره وه، به يان ڪه ري ٽه وه همه يه ڪه خاوه ندار ٻڌڻي تايبه تي به ته نيا له سهر بنه ماي ئيرادهي تايبه تي، واته به ڪار هٽاڳو ناني ٽاره زووانه ي شت ٽاڳو راوه ستاوه، به ڪرده وه ش ههر به وڃڻ ره ي خاوه ندار ٻڌڻي تايبه تن و ده يه و ٻڌڻي خاوه ندار يه تيه ڪي له ته نجامدا مافي ڪه ٽاڳو وه رگرتن ڪي بڪه و ٻڌڻي ته ده ست ٽه واني تره وه، هه ٻڌڻي ٽه مافي به ڪار هٽاڳو نانه رڳري ٽاڳو ريه ڪي ته ووي ديار يڪراوي ده ٻڌڻي ڪه له مه به ستي يه ڪه مدا وٽا ڪراوه، چون ڪي له ٽاڳو استيدا ٽه و شته ٽه گهر به ته نيا له په يوه ند به ئيرادهي ٽه وه وه له به رچاو بگير ٻڌڻي، ڪه واته له بنه چه وه هيچ نيه، به ٽاڳو به ته نيا ٽاڳو ٽاڳو و سهر به خٽيه له ياسادا وايه ڪه ده ٽاڳو ٻڌڻي، به م شٽ وه يه ش ياسا ڪان دابه شده بن به سهر ڪا يه ڪاندا ڪه مار ڪس له ماترياليزمي ديا لڪتي ڪدا س ياسا ي وه ڪو بنچينه ديار ي ڪرده وه.

مار ڪس له ردها ٻڌڻي و ابو و شٽ وه ي به ره مه ٽاڳو نان ده توان ٻڌڻي گه شه ي فڪري و سياسي ديار ي بڪات، هه موو سيستم ٻڌڻي نو ش هٽاڳو ڪاره ڪا نى له نا وچو وني خٽي له هه ناوي خٽي دا هه ٽاڳو وه، هٽاڳو دڙه ڪا نيش ده ڪه ونه ملماڻن له گه ٽاڳو ڪه له ياسا ڪا نيشدا سيستمه ڪان له خٽي نو ڪرده وه دا ده بن، ٽه مه به شٽ ٽاڳو له ٽاڳو ديا يه ڪه به ناوي حه تميه تي مٽرو وني ٻڌڻي سهرما يه داري ٻڌڻي شيني ده ڪرد.

يه ڪه م: ياسا ي دڙه ڪان و ملماڻن ي ٽاڳو وانه ڪا نيان: ٽه م ياسا يه ٽه وه به يان ده ڪات ڪه ديار ده ڪان وشته دڙه يه ڪه ڪان ٻڌڻي ڪه وه نا يان ڪر ٻڌڻي، به ٻڌڻي چه وانه وه له ناويان ده بات. نمو وني ملماڻن ي چينه ڪان سه لم ٽه نهر ي ٽه م ياسا يه يه

دو وه م: ياسا ي وه ٽاڳو ٽاڳو ان له چه ندا يه تيه وه ٻڌڻي چٽي نايه تي: ٽه م ياسا يه ٻڌڻي وايه له ڪڏمه ٽاڳو دا چه ندا يه تي ٻڌڻي چٽي نايه تي ده ڪه و ٻڌڻي، نمو وني ش ٽاڳو ٽاڳو اني شٽ ره ڪانه، وه ڪو سهرما يه داري ٻڌڻي سٽياليسم، به ٽاڳو م سٽياليزم ٻڌڻي ڪڏمه ٽاڳو ٽاڳو ان ٽاڳو ڪتوپ ٽاڳو نا ٻڌڻي، به ٻڌڻي چه وانه وه له سهر خٽي ده ٻڌڻي و مهر جه ڪه ش بهر له شٽ شٽ ده ٻڌڻي ڪڏمه ٽاڳو هه م هٽاڳو شيار بن به ٽاڳو ٽاڳو انه چه ندا يه تي و چٽي نايه تيه، هه م ٽاڳو نايه تيان هه ٻڌڻي له ٽاڳو ها تووي سيا سه تي ده و ٻڌڻي ٻڌڻي ڙيان له ٽاڳو هه موو ڪا يه ڪاندا، ٻڌڻي

ئەوئەي نموونەي سىيالىزمەي شىشۇشى ئۆكتوبەري لىنىيىنى بەسەر نەيات
كە نيوەي زياترى كۆمەگە نەيان دەزانى شىشۇشى چى دەكات و داها توو
چەن دەبەت، تەنھا ئەوئە نەبەت كە لەگە بەلشەفییەكاندا كۆك بوون
لەسەر روخانى قەيسەر و هیچی تر.

سەھەم: یاسای نەفی نەفی: واتە رەتکردنەو، ئەم یاسایە زياتر پشت
بەجھانى ماتریالی دەبەستەت. سەلماندىشى لەرەتکردنەوئە قۆناغك
بۆقۆناغككى تردا دەردەكەوتەت. نموونەش لەناوبردنى قۆناغى كۆمەنەي
سەرەتايى بۆ كۆپلەدارى و لەكۆپلەدارىوئە بۆ دەربەگایەتى و
دەربەگایەتیش بۆ سەرمايەدارى. پاشان سىيالىزمى.

ھەبەت تاكو ئەوجگایەي كە بنچینەكانى جەوھەري فەلسەفەي
ماتریالىزمى دىالكتىك، بەشۆوئەيەكى زانستیانە رۆچكەكانمان بۆ
دیاری دەكات، دواتر لەوردەكارىەكاندا یاسا گەلەككى تر بەرھەمدەن
كە بۆ رۆكخستنى كارو بارى دەوتەت و رۆكخستن و بارھەننانى خەك
لەسەر شۆوئە زيانكەكى سوننەتى بەشۆوئەدەچەت و لەم یاسانە پەكدەن.

چوارەم: یاسای كارو زۆدەبایى: جگە لەیاسای كار. زۆدە بایى
سىستمكەكى ئاڤوۆرەوئەكو كاڤا ھەزى كار پەشكەش دەكات. لەمەتن و
ناواخنى ئەم پەژرە یاسایەكەدا كەك و قازانج بەرھەمدەن، ئەم
یاسایە پانتایەكى زۆرى داگیرکردووە لەنۆو سىستىمى كارى دەوتەت كە
ئىلھام لەسىستىمى سىيالىزمى وەرگىراو و ھەك شتەكیش شەرعیەتەكى
وەرگرتووە، بەلام نوسراو یاخود دەقەكى تايبەت و سەرەخەي
نۆودەوتەتى نییە، جگە لەیاسای وەبەرھەننانى سەرۆتەتى كە ئاستا بۆتە
مەدەلى كارى سەرمايەگوزارى دەوتەت. تايبەتمەندەتە ئەم یاسایە
لەشۆونەكەو بەشۆونەكەكى تر و لەكارەكەو بەكارەكەكى تر جیاوازی
ھەيە، بەكو پەشكەش كردنى میتەدەكە لەناو یاسای كاردا كە
پەيوەندىەكى راستەوخەي ھەيە بەھەزى كارو پەيوەندىەكانى
بەرھەمەننانى سەرمايە گوزارىوئە، بەم شۆوئەش ھەزى كار لەدەرەوئە
سرووشتى خەي، سىستمكە دەتووتەوئە دەبەتە شتەكى ناديار.

پەنجەم: یاسای باج و سنورەكان: ئەم یاسایە بەپەي رۆكەوتنەك
لەلایەن سنوورى جوگرافىي دەوتەتەوئە كە دیارى كراو و لەووی
بازرگانىوئە ئاڤوۆرى كاڤا و پەداوێستىەكانى مەرقە دەكرەت و گومرک
كردنى كاڤا و شەمەك لەرۆگاكانى زەوى و ئاوو ئاسمانىوئە كە بەشەكن
لەداھاتى دەوتەت. ھەندەك جاریش بەپەي رۆكەوتنەك لایبوردن بۆ ئاڤو
وئەرەكان دەكرەت كە بەنەفعی دەوتەت خەي دەبەت. ھەریەكەكیش لەو
ھەنەي دیارى كراو شۆوازی باج ئەستاندنى خەي ھەيە كەرەنگە

دهولته لهرنگای کهرتی تایبه تهوه مامه له تهك ئهم جره ههانه بکات.

شهشم: یاسای ماف و دابین کردنی کهمه لایه تی: ئهم یاسا بهرمه بنای پناسهی هاوالتی بوون و له بهرچاو گرتنی ئهرك و ماف و دابین کردنی کهمه لایه تی و ته ندروستی و پاراستنی ژینگه یه، بهشك له مافه سهره تاییه کانن که ماشین و کهمپانیاکان ههکاری سهره کین تیایدا. ئهمه تائهوکاتهی ماشینهکان ههاندانی بهخهیهوه نه بینیبوو، بهام دواتر بهگهشهی تهکنه لژیا له نهو چینهکانیشدا دوو جهر چینی کرکاری بهرهمههنا. (کرکاری یهخه رهش و کرکاری یهخه سپی) کرکاری یهخه رهش ئهوانهن که کاری دهستی و تاقهت پوکهن دهکن و سهعات کاریشیان زیاتره، ههرچی کرکاری یهخه سپیه ئهوانه دهگرتهوه که تهکنیکین و پسپهیی کارن و به ئامری پشکهووتوو و به کهمپیوتهر مامه له تهك کاردا دهکن و ئهوانهش که له نهو سیستمی تهکنه کراتیدا کاردهکن و دهبنه مشهخهری به بهرهم، دواتر ده به ته مایهی بهکاری له ریزی کرکاراندا. دابین کردنی کهمه لایه تیش. ئهومافهیه له بری سه سیالیزم جهرنگ له هاوکاری کردنی ژیا نی ژنان و منداان دهگرتهوه که ئهستا له رهژئاوا بهشك له دهولتهکان سه سیال وهکو سیستم بهکار دهههنن و بهشك له خهشگوزه رانی، بهام ئهمه نهگهتهی بهدواوهیه چونکه سهرمایه داری لهگه گشه سه ندنی خیدا، زیاتر لهو سه سیاله له تاقهتی ئینسان وهرده گرت و دهیکات به کهمیلهی کار و خزمهتی دهولته به ناوی ئیسنا نه تهوه، ههشتا سحری ئهم سیاسهته ئابورییه ئاشکرا نه بووه له رهژئاوا که له داها توویه کی نزیکدا روونتر ده به تهوه.

ههوتهم: یاسای پهروه ردهو فهرکردن: ئهم یاسایه زانستیانه و له چوارچه لوهی میت دو سیستمه که وه کاری پده کرکات که حکومهت له خه بهرهمه مدان خه بهرهمه ههنا نه وه دا جهمگیری دهکات و وهکی دهزگایهك و کهمه گهیهکی سهرهکی به سوود وهرگرتن له کولتوور و ئایین و مژوو ته ماشای دهکات و کهکی له وه ره ده گرت.

ههشتهم: یاسای دادو باری کهس: ئهم یاسایه به ره کخستنی کهمه گهیه به پهی دهستورنگ جهمگیر و دادگایی کردنی تاوانکار و چاره سهره بنه هتهیهکانی که شهکانی کهمه و ههتد که ئهولهویه تی به دامه زراوهی خهزان داوه و ههرچی زیاتر دهستی پوه ده گرت. ئهمهش به بیانووی ئهوهی راگرتنی به ناسکه له نهوان ئایدیاکان و مافهکان نهیم: یاسای نویسنه وهی دهستوور. ئهم دامه زراوهیه که له سهرووی هه موو دهقهکانی بواری کارگهیی و پارلهمان و خودی دادگاه شهویه.

جارځکي تر دهو هت نارايش ده کاتهوه و ره نگده داتهوه له دامه زراندي پکها ته دهو هت و ياسا بنچينه ييه کان و سيستمه سياسي نهودهو هت يه کاني وه کي ديموکراسي و فيدرالي و ک نفيدرالي و سهر به خي و. هتد. به پي کولتوورو پره نسپه ئيتنيه کاني هر کمه گه يهک" (10).

هه بهت ز ربه ي ش وازه جيا جيا کاني هم ياسا يانه. پشتر به پي ياساي نه ده وه ئاينه کان شهرعیه تي پدرا بوو. دواتریش ر مه کان و ي نانيه ک نه کان و ئيمبراتي ريه ته کاني ر ژهات له سر زهوي کاريان پده کرد، به ممش مارکس له نه و تير ه سسي ل ژيادا وه امي پدایه وه که مادام ئينسان ب خي کاري خي مه يسر ده کات، که واته سرجه م ياساکان ده بت له بنه هته وه هه وه شته وه و به جگای ئه وان ياسا يهک بونيات بن رت که له گه مر قا يه تيدا بته وه و کشي چينا يه تي بنه ب بکات. هه بهت به پشت به ستن به فله سه فه و ميت ده زانستيه کاني پشتر له باري ئابوري و خو ننده وه ي سسي سياسي سيستمه کاني دهو هت. پشتریش که م ژوو به شکی شارد ته وه و به شکی به يان کردوه، چينه کان هه ميشه له ک شمه ک شمد ا بوون. به و پي يه ي که ئايداي ياسا له باب مه زني و قه شه سازي و کل ساوه دهو هت به وه ده چوو. واته ياسا يهک که له ناواخنه کي ئاسمان بوو. جگه يهک نه بوو بگگ يني، دواتر هاته سر زهوي و پزه تيفيزم وهک ج رک له بيري مر ق خيدا بوو به کارنامه ي ژيان. به ام تائه و جگايه ي که ژيان له نابهر ا به ريدا قه تيس کرا بوو. به سهره ه داني بيري سياليزم هم ياسا يانه که وتنه بهر ره خنه ي مارکس و خودي ئه و ميت ده ي که بهر له مارکسيش به ناکام ي پشکesh کرا. ئيتر هر له م نتي سک وه بگره تا کو په يمان ي کمه ا يه تي له لای ت ماس ه پز و ژان ژاک ر س و ت ما نه کويني و قه شه ئ گه ستين. له کاتي خيدا پشکداريان کردبوو.

ره خنه له لاهوت.. ره خنه له ئاين و ئاينزاکان

(ئاين ئه فيوني گه لانه) هم جومله يه که مارکس له کتبي ره خنه له فله سه فه ي هگگ دا نوسيو يه تي، ته نها بوئره يهک و ره هه ندکي وه هاي پدرا وه که واته بگه ين، ئاينه کان به شته وه يه کي ره ها ده بنه مايه ي نام بووني ئمه وه کي مر ق، هه بهت هم جومله يه بهر له ئستا حيزبه سياسي کان که به ناو هه گري فله سه فه ي مارکسي بوون، به هه ه به کار ها توون، به کو مارکس له مباره يه وه له رووي ئينتر پل ل ژيه وه وه امي پدا وه ته وه، پشتریش سه بارهت به فين مين ل ژيای ر ح له لای هيگ ره خنه ده گرت له په يوه ند به وه ي که ئاين ته نها فاکته رک نيه مر ق

له ده رته نجامی ته ماس گرتن له تېه کيا نام بڼت، چونکي کايه ټا بوري جريکي تري گړنگ ياري ده کات و ده ور ده بينځ له ونځ وه دا، هه بهت مارکس ته نها به له بهر چاو گرتني ټو چه ند ټاينه ي که ناسيونيه تي پښاسه ټاين ده کات وه کو ټه فيرنځ بڼ گه لان، ټه گهر بهاتبا و ټايني مه زده کي بناسيبا، رهنگه قسه يه کي تري بگوتاباب له سر ټاين، ته ماشاکه ن "مه زده ک جگله وه ي که م ټووي سره ه ډداني نازانر، به م سا ي 449 ريفرمخواز کي ټيراني بووه و به پاشماوه ي زه رده ستی و ماني هه ژمار ده کړ، هه موو پر نسيپه خودا ناسيه کي بڼ به شهر لهو کاته دا، يه کسا بوني شته کان له بهرام بهر به يه ک، هه موو ټاينه کاني وه کو يه هو دي و کريستياني و ټاينه کاني تر به م ښ پڼ لکردني ژيان له رگي پياو سالاريه وه له قه مده دات و به ټاين کي يه کسانخواز نازانر، مه سه له ي يه کساني ژن و پياو و بڼ ماوه ي مو ډکار ټي و باب مه زني و هتد، له ده ره وه ي ټاين و خودا په رستي ده ناسا، مه زده ک بناغي فکر و فله سه فه ي دوا ليزمه که ده کاته خړ و شه، بڼ يه بانگه وازي ټه وه ده کات مړ ټ دوور بخړ ټه وه له دوژمنکاري و چاو برسيوون و هتد، له بهرام بهر دا نازاديخوازي و يه کسانخوازي و مړ ډستي و ژيان دوستي بڼ م ټ زمي کرده باو له دونيادا"، (11)

ټا يا ټه مه ش ده بي ټه فيون بيت که وه مامه کي نه خړه، ټه لره وه يه که مارکس راستکردو وه که ټه فيوني گه لانه ټو ټاينانه ي که هه م ټو ناسيوني و هه م ټه وان ه ش که ته نها بڼ بچو ککردنه وه ي که سايه تي ټينسان و گه ره ورکردني باب مه زنه کان و ده سه ټاته و هيچي تر، بڼ م ټايني تر هه بوون له م ټو دا که که تر نه بوونه له فله سه فه کي مارکس.

"نازاري ټايني هه م ده رب ټيني نازاري راسته قينه و هه م نا ټه زايه تي به دژي ټو نازاره يه، ټاين ټاهو نا ټه ي ټينساني سته مل ټکراو، د ټي جهان ټکي بڼ د و روحي جهان ټکي بڼ روحه، (ټاين تلياکي گه لانه) لبردني ټاين وه ک به خته وه ري وه همي خه ټک، داواکردن و خواستي به خته وه ري ه کي راسته قينه يه بڼ ټه وان، خواستي دوور که وتنه وه له وه هم ده رباره ي بارود ټخي با ټاده ستی، هه مان خواستي دوور که وتنه وه يه له بارود ټخي پڼ ويستي به وه هم هه يه، که واته ره خنه ي ټاين ټوي ره خنه ي جهان ټکي پڼ نازاره که ټاين خه ره مانه موقه ده سه که نيه تي" (12)

ره خنه گرتن له ټاين ته نها مه به ست ټکي سره کي نيه، به ټک ز ټرتري ماناي له پشته وه يه، له وان ه ش دوور خسته وه ي ټينسان له وه هم و ترس و گه ټانه وه ي ټيراده بڼ خود، نه ه ټشتني نام بون له خود ټکي ه ټشيار له بهام بهر ټه واني تر، له لايه کي تري شه وه ده ست وا ټا کردني ده سته بڼ ري سياسي له ټکه ټ کردني ټاين به سياسي ته وه، هه روه ها نه ه ټشتني

تونډ هوييه که مـژوو هميشه ځـي دووباره دهکاتهوه سيستمه سياسيکانش خراپ که کيان لـوهردهگرن، نموونهي دژايهتي کړني کاسـليک و پرـتستان و شيعه و سوننه و هينـس و سيخ و هتـد. مه بهست لهـم بـچوونانه نيازى يه که مى هيگـيه لوهکان نهوه بوو لهـنـو ئيشکالياته ئاينيهکاندا شـشـکـي گيانهکي له بهرچاو بگرن، نهوان پـيان و ابوو شـشـکـي سياسي بهدووي ځـيدا دـنـ له ئايندهدا، هر نهوهش که فيورباخ له باره ي فلسفه ي تـاـمانه وه دهـنـ" فلسفه ي تاملـي واته (تـاـمان) هيگـ لاهوتـکـي به عـقلاني کراوه، بهو ماناي که لاهوت به تـاـوانينـکـي لاهوتي نه ي دهکاتهوه، " نه مه به شـکـ بوو له ديمانه و روانيني نه نگـس و مارکس له خـي يه کلاکـره وه يـنـوان ئيدياليزم و ماترياليزم، ئيتر له چه مکي فلسفه دا ديالکتیک دژه واتاي ناوهکي و دهرهکي و چـندايه تي و چـنايه تي بوونه پايهي راگرتني نه و نه تروحه يه.

ميتـدي ئادهـم سميت و داقيـد ريکارـد، گـوره ترين به ردبوو له سيستمـي سهرمايه داري گيرا، بهو مانايه ي که نه لـته رناتيفـي سـسياليزم لهـنـو کايه پيشه سازييهکاندا، گرـي چينايه تي دهکاتهوه، نه مه ش به نه زموون ديمانه سياسيکـان دهـمه نه تر دهکات و سازمانه شـشـگـي يهکان نه زموونـکـي تر له که مته مه ني کـمـنه ي پاريسي 1871 پـي به خـشـي، لـره وه مه بهست له به راوردکاريهکان نه وه يه که (فرـم) يه کـکه لهو بيرمه ندانه ي جارـکـي تر هاتوو به هـمان لـژيک کار دهکات و ئاين به تا که فاکـته ر ده زانـت، له کاتـکـدا نامـ بووني ئـمه ره هـندـکـي سياسي هـيه. فرـم دهـنـ "مارکس نه يتوانيوه پـشـيني نه وه بکات که نامـ بوون دواتر ده بـته چاره نووسي زـربه ي زـري خـهـک، به تا يبه تي نه و که رته ي که زـربه ي زـري کـمه گـيه و زياتر مامـه له تهـک سيمبول ياخوود خـهـک دهکات" (13)

له گـه ره خـنه گرتن له لاهوت و ته رجه مه کړني بـ ره خـنه له سياست که له مه نزومه يه کـدا هـموو کايه کاني له خـيدا کـکـردـته وه و به پـچه وانه شه وه له هـموو کايهکاندا ئاماده يه، بهو مانايه دـت که مرـق به ناچار سياست دهکات و ده بـته کائينـکـي سياسي و ئيديـلـژي وهکي به شـکـ له سياست، سيمبوله کاني وهکي خودا ته ماشا ده کـرت به جـگـاي لاهوت و لاهوتيـت، وه خـتـک نه مه دهـم پـشت بهو بيرکردنه وه يه ده به ستم که مارکس و مارکسيزم وهکي فلسفه قـسـي له سـر يه کـتا په رستي نه، به قـد نه وه ي قـسـي له سـر خودا دروست کړدن و دين په رستي هـيه، بـيه که ره خـنه ده گرـ بـخـي نه مه باسـکـي تا يبه ته و ديسان ده مانبا ته وه سـر نه وه ي که ئايا هر کار بووه مرـقـي

خوځاندووه؟ يان چيرځکی ناو ده‌قه ټاينيه‌کان دروست ترن؟ به‌ام له‌ته‌ک ټه‌مانه‌شدا خوداپه‌رستی ټيجتیهادی خودیه‌و هر زځر کردنځکیش له‌و باسه جځگای ره‌خنه‌یه و نه‌فی کردنه‌وهی خوداش به‌پشت به‌ستن به‌میتځدی ماتریالیستیان ه‌جځگای قبوځنیه، نموونه‌یه‌کی مارکس ه‌یه ده‌ځځ “جه‌نگ له‌ دژی خودا، جه‌نگځکه له‌دژی بت په‌رستی که مځژوویه‌کی ه‌یه له‌گه‌ ځهاتنی یه‌که‌م به‌ره‌به‌یانی دروست بوونی ټینسانه‌وه و کځشهی گه‌وره‌ی ټینسانیش بووه” (14). ټهو بته دروستکراوه‌ی که پځی ده‌ځځن خودا ه‌روه‌ک چځن له‌ته‌ک له‌ته‌که‌کانیدا پځ ټاین له‌تافی لاویدا پځشه‌کی پځشیرځکی نویسه پځهاوځځکانی ده‌ځځ “ټه‌وانه خودا ناناسن و سوکایه‌تی به‌خواوه‌ندی ه‌ه‌موانه‌وه ده‌که‌ن، بیروځای ه‌ه‌موانیش پځیه‌ک خودا ده‌گځځنه‌وه” (15)

راسته مارکسی لاو له‌گه‌ ځمارکسی کامځ له‌باری فله‌سفه‌یه‌وه جیاوازیان ه‌یه، به‌ام ټهم قسه‌یه‌ی مارکس ټهو ده‌لاله‌ته‌ی ه‌یه خودا ناسین مه‌سه‌له‌یه‌که و زانست مه‌سه‌له‌یه‌کی تره که ره‌خنه‌یه له‌خورافه‌و دین په‌رستی. ه‌ه‌ځبته ټمه‌ځمه‌که‌کانی ټاسمان و ټاین و لاهوتمان گځځیه‌وه پځچه‌مه‌که‌کانی زه‌وی و یاسا و سیاست که له‌باری مځژوویه‌وه له‌ه‌موو سه‌رده‌م‌ک و شارستانیه‌ته‌کدا رځځیان ه‌ه‌بووه، به‌ام مونا‌قه‌شه‌که له‌نځوان راستکردنه‌وه‌ی چه‌مکی (خودای ټاینی و خودای فله‌سفه‌یه) که له‌ه‌ردوو باره‌که‌دا مځځایه‌تی توشی گیرځده‌یی کردووه، خودای ټاینی ټهو خودایه‌یه که له‌ده‌قه ټاينيه‌کاندا وځنای کراوه، خودا په‌رستیه‌که‌و سحری خودا پځنووسه‌ره‌که ده‌گځځته‌وه” به‌ام به‌سه‌ره‌ځدانی چه‌رخی رځځنیسانس به‌تایبته له‌ټه‌وروپا شځرش گه‌شهی کردو فکر سه‌ریه‌ځدا، ټه‌وه‌ی که ناوی لځنرا (کځزم‌جینییه) (16) (فله‌سفه‌ی ټاینی) نه‌فی پځوه و میتافیزیکا به‌جځگای ټهو کاری کردو دواتریش جارځکی تر ټیدپځلځیا وه‌ک ټاین و خاوه‌نده‌کانیان که دا‌ه‌ځنانی ټه‌وان بوون وه‌کی خودا چاویان لځکرا، ټه‌گه‌رچی ټاین تا‌کو ټستاش وه‌کی خځی ماوه‌ته‌وه وکاری خځی ده‌کات، به‌ام فکر توانیویه‌تی جځ پځبه‌سه‌له‌فیه‌ته له‌ق بکات” (17)

هر ټه‌وه‌ی که سځسیالیسته ټایدیالیه‌کان ده‌رکیان پځنه‌کردبوو، چینځکی با‌اده‌ستی پځرژوازی که‌کی لځوه‌رده‌گرت و له‌ه‌وه‌ی ټه‌وه‌دا‌بوو به‌دځگمایي بمځنځته‌وه، یان ټهو بونیاده میتافیزیکانه‌ی که روانینی پځفله‌سفه‌یه‌وه‌بوو، دیسان له‌ه‌وه‌ی ټه‌وه‌دا‌بوو سروشتځکی کځمه‌ایه‌تی به‌کځنخوازی ببه‌خش‌ت که روانینځکی مه‌سیحیانه‌بوو، پځیه له‌به‌رامبه‌ر ټهو ته‌قه‌لایه‌ی مارکس ه‌ه‌یوو له‌کځمه‌گه‌یه‌کی کځم‌نیستیدا ده‌ریخت و ټا‌وگځځه ریشه‌یه‌کانی ده‌به‌سته‌وه به‌بونیادی

ئابووری که دواچار به سهر سهرخانی کـمهـگهـوه ره گی ده دایه وه، ههر ئەمهش بوو که دونیابینی مارکس وه کو تـمهـتـکی یـتـپـایی چاو لـدهـکـرا، مارکس له شوـنـکـدا به راشکاوی باسی له وه همی ره خه گرتن کردووه به ناوی واقعی بنانه وه قسه یان ده کرد و دهـ " ئەو ره خه یه مامهـ له گهـ ئەم بارودـخـهـدا ده کات، خه باتـکی رووبهـوووه و له خه باتـکی ئاوادا هیچ گرینگ نییه نه یاره که که سـکی ئه رستهـکـرات، که سـکی خانه دان یان نه یارـکی سهرنـاکـش بـت، گرینگ لـدانـکی توندهـی، گرینگه رـگا به ئاـمانهـکان نه ده یان ته نانه ت بـ ساتـکـیش خـیان فریوو بدهن، یان ته سلیم بن، ده بـت سته می راسته قینه به ئاگادار کردنه وه یان لهو سته مه، سته مگه رانه تر بکه یان و عه یب به ئاشکرا کردنی عه یبدارت بکه یان، ده بـت ههر هـمـک و قهـمـهـوـکی کـمهـگای ئاـمانی وهـک نیشانه ی شهرم و عه یبی دهر بخه یان". (20)

سهرچاوه و پهراوه زه کان

- 1: عالم المعرفة. نویسنی. د. دینیس لوید. وهرگـهـرانی بـ عه ره بی. سلیم الصویص.
- 2: کارل مارکس. حول المساله اليهودی. ترجمه. د. نائله الصالحی. منشورات دار الجمل. سنه 2002 المانیا. ل8
- 3: بـس الفلسفه. کارل مارکس. رد علی البرودون. ت. حنا عبود. دار دمشق ل 102, 103, 104
- 4: مارکس و انجلس. مختارات دار التقدم. موسکو
- 5: هه مان سهرچاوه ی پـشوو
- 6: الانتروبولوجیا السیاسیه. جورج بالاندیه. ترجمه علی المصری. الموسسه الجامعیه للدراسات والنشر والتوزیع ل34
- 7: ئیدیـلـژیا ئاـمانی. کارل مارکس. فریدریک ئەنگلس. وهرگـهـرانی بـ کوردی. سه لام مارف
- 8: الپامن عشر من برومیر لويس بونا بارت. مارکس. ترجمه دار التقدم موسکو
- 9: منگق مارکس. یندریش زلنی. ترجمه پامر الصفار
- 10: جزو مفقود من راس المال (کوندریسا) ترجمه. فالج عبدالجبار ل 198 197, 60, 61, 95
- 11: ویکیپیدیای ئاینه کان و زه رده شتیته له سایتی ئینتهرنـتـه وه.
- 12: ئاین وشیکردنه وه ی دهرونی. ئەریک فرـم. وهرگـهـرانی بـ کوردی. ئاوات محه مه د

- 13: اگیاف مارکس. جاک دریدا. ترجمه. د. منزر عیاش
- 14: کار مارکس. به‌شداریکردن له ره‌خنه‌ی فله‌سه‌فه‌ی هه‌ق هیگ.
- وه‌رگ‌انی پ‌ش‌ه‌و مه‌مه‌د. ب‌او‌ک‌راوه‌کانی ناوه‌ندی تو‌ژینه‌وه و هزری شه‌هید ئارام. سل‌مانی 2016. ل43
- 15: مارکسیه‌ام کانگیه‌ق‌رائه‌نقدیه‌لمقاله‌صادق‌جلال‌العجم, نایف سلوم. مجله‌النهج العدد 17 سنه 1999 ل171,186
- 16: مر‌ف‌له‌روانگیه‌مارکسه‌وه. ئه‌ریک فر‌م. وه‌رگیرانی هه‌نگاو. چاپی به‌که‌م. سا‌ی 1999
- 17: ما‌ل‌مارکسیه. سلامه‌المغربی. مجله‌النهج. العدد 16 سنه 1998 ل 125_140
- 18: المارکسیه‌والمارکسیه‌المسفیه. عنان عویا. مجله‌النهج. العدد 29 سنه 2002 ل196_208
- 19: گ‌انی ده‌سه‌ات و په‌یوه‌ندیه‌شه‌خسیه‌کان به‌ده‌سه‌ات مه‌ادیه‌کانه‌وه که به‌ه‌ی دابه‌ش‌بونی کاره‌وه هاتوونه‌ته‌دی ناتوان‌ت به‌ده‌رکردنی ئه‌و فکره‌گشتیانه‌له‌م‌ش‌کی ئینساندا ب‌کر‌ت, به‌کو له‌ناوبردنی ئه‌وه ته‌نیا له‌لایه‌ن ئه‌و که‌سانه‌ی که‌دووباره‌ئهم ده‌سه‌ات مه‌ادیه‌یان کرد‌ت ته‌ملکه‌چی خ‌یان و دابه‌ش‌بونی کار هه‌لده‌وه‌ش‌ننه‌وه‌مومکینه‌ئهم به‌ب‌ک‌مه‌بوون ناکر‌ت ته‌نیا له‌ناو‌خ‌ی ک‌مه‌بووندایه که هه‌رکه‌سه‌ه‌کاری پ‌گه‌یاندنی ئاماده‌یه‌کانی خ‌ی له‌هه‌موو لایه‌که‌وه هه‌یه, که‌واته ئازادی تاکه‌که‌س ته‌نیا له‌ناو خ‌ی ک‌مه‌دا مومکینه‌له‌ج‌گره‌وه‌کانی تائ‌ستای ک‌مه‌, واته له‌ده‌وه‌ت و هتد
- ئازادی تاکه‌که‌س ته‌نیا ب‌که‌سان‌ک که له‌ژ‌ر هه‌لو مه‌رجی چینی فه‌رمان‌ه‌وادا پ‌ده‌گن وه‌ته‌نیا تائ‌ه‌و شو‌ننه‌ی که‌ئه‌وانه‌که‌سانی تیادابوون بوونی هه‌بووه, ک‌بون‌ه‌وه‌یه‌کی وه‌همیه که تائ‌ستا که‌سه‌کانی تیادا ر‌ک‌خ‌راون, هه‌میشه له‌په‌یوه‌ند به‌وانه‌وه بون‌کی سه‌ربه‌خ‌ده‌گر‌ته‌خ‌ی وله‌به‌ر ئه‌وه‌ی پ‌که‌ه‌ته‌یه‌ک بووه له‌چین‌ک دژی چین‌کی تر.
- 20: کار مارکس. به‌شداریکردن له ره‌خنه‌ی فله‌سه‌فه‌ی هه‌قی هیگ.
- وه‌رگ‌انی ب‌کوردی. پ‌ش‌ه‌و مه‌مه‌د. ب‌او‌ک‌راوه‌کانی ناوه‌ندی تو‌ژ و هزری شه‌هید ئارام. سل‌مانی 2016. ل50